

Даная статья посвящена актуальной проблеме эстетического воспитания через народное искусство. Показана тесная связь между эстетическим воспитанием и украинской вышивкой.

O.S. Redko

**UKRAINIAN EMBROIDERY – ONE PART OF
ESTHETICAL EDUCATION AND CULTURE.**

The article deals with the topical question of esthetical education with the help of folk art. Existens of close connection between the esthetical education and the ukrainian embroidery.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2009

УДК 378:37.032+316.46

*Гамаюн І.В., Лутай Н.В.,
м. Харків, Україна*

**НАЦІОНАЛЬНО – СПЕЦИФІЧНА РЕАЛІЯ ЯК СКЛАДОВА
КАРТИНИ СВІТУ**

Постановка проблеми. Процес глобалізації, який відбувається в сучасному світі, веде до зближення різних культур та народів. Межі та відмінності поступово зникають, ховаючи під собою традиції та елементи побуту, життя та слова, які їх називають. Поруч з цим сучасна лінгвістика все більш звертає увагу на культурологічний підхід до вивчення мови та тексту. Якщо в першій половині 20-го сторіччя такий підхід викликав сумніви, то в останні десятиріччя зацікавленість цим питанням зростає. Чому ж на фоні загального зближення культур та появи винаходів, спрямованих на це, залишаються слова та поняття, які потребують коментарів та вивчення? Річ у тім, що навіть однакові слова часто сприймаються носіями різних культур по-різному, не кажучи вже про розбіжність світів, в яких вони живуть. Саме ці елементи тексту, які відображають ці розбіжності, відіграють особливу роль в комунікації між культурами та мовами.

Мові належить активна роль в культурі і пізнанні. Вона є найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ.

Відображаючи у процесі діяльності об'єктивний світ, людина фокусує результати пізнання в слові. Вся ж система знань, набутих як особисто, так і внаслідок навчання, утримується у довгостроковій пам'яті людини за допомогою концептів, або ментальних прообразів. Концептуалізація, або понятійна класифікація, – один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в усвідомленні інформації, яка надходить до людини, та який призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини. [1; 3]

У світлі тенденції до комунікативного напрямку перекладознавства та практики перекладу, до вивчення проблем, пов'язаних з перекладним текстом та його сприйняттям, розвиваються численні концепції про зв'язок мови та культури. Проблема порівняння та вивчення різноманітних культур є однією з найактуальніших на сьогоднішній час.

Мета дослідження: розглянути та з'ясувати зміст реалії як перекладознавчого терміну.

Основна частина. Світ, який оточує людину, зображений у трьох формах:

Реальна картина світу – об'єктивна, не залежна від людини даність; світ, який оточує людину.

Культурна (поняттєва) картина світу – це відображення реальної картини світу крізь призму понять, які формуються на основі уявлень людини, отримуються за допомогою органів чуття та проходять крізь його свідомість, як колективну, так і індивідуальну [6; 41].

Мовна картина світу – це сукупність знань про реальність, закарбована в мовній формі, яка відображає цю реальність через культурну картину світу [6; 46].

Поняття мовної та культурної картин світу грає важливу роль у вивченні іноземних мов. Людина, вивчаючи іноземну мову, проникає в культуру носіїв цієї мови та піддається впливу закладеної в ній культури. На первісну картину світу накладається вторинна картина світу мови, яка вивчається. Вторинна картина світу – це не стільки картина, яка відображається мовою, скільки картина, яка створюється цією мовою. Взаємодія первісної та вторинної картин світу – це складний психологічний процес, який потребує певної відмови від власного «я» та пристосування до іншого бачення світу [6 ; 49].

Цінності однієї національної спільноти, які зовсім відсутні у іншій або суттєво відрізняються від неї, складають національний соціокультурний

фонд, який так чи інакше знаходить своє відображення в мові. Реалії, таким чином, є основою картини світу певної нації.

Аналіз існуючих визначень реалії дозволяє виділити дві основні точки зору на розуміння цього явища – екстралінгвістичну та лінгвістичну. Прихильники екстралінгвістичного підходу розглядають реалію як «суто позамовне явище, визначаючи її як факти, пов'язані з подіями суспільного та культурного життя країни, особливостями її державного ладу, історією її народу» [2; 68]. У працях представників лінгвістичної течії релевантним критерієм виділення реалії вважається її «яскраво виражений національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною в свідомості конкретної лінгвокультурної спільноти і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах» [2; 69].

З позицій лінгвокраїнознавства та перекладознавства реалії піддалися найбільш детальному вивченню. До числа реалій в лінгвокраїнознавстві відносять, по-перше, ономастичні реалії, що включають у себе:

- географічні назви (топоніми), особливо, які мають культурно-історичні асоціації (Російська імперія, Малоросія, Пруссія);
- антропоніми – імена історичних особистостей, громадських діячів, письменників, вчених, діячів мистецтва, персонажів художньої літератури та фольклору (Дж.Кеннеді, М.Ю.Лермонтов, А.Ейнштейн, С. Далі);
- назви творів літератури та мистецтва, історичні факти та події в житті країни, назви державних громадських установ та багато інших («Кобзар», Велика Депресія, Помаранчева революція, КДБ);

По-друге, реалії, які позначаються апеллятивною лексикою:

- географічні терміни, що позначають особливості географічного природного середовища, флори і фауни (степ, тундра, тайга, прерія, каньйон);
- деякі слова (у тому числі загальні терміни), що відносяться до державного устрою, суспільно-політичного життя країни, юриспруденції, військової справи, мистецтва, системі освіти, виробництва і виробничих відносин, побуту, звичаїв і традицій (колхоз, більшовізм, земство, фермер, сейм, легіон).

По-третє, реалії афористичного характеру: цитати, крилаті слова та вирази (Бути чи не бути?)[7; 11].

Для позначення слів – реалій дослідниками в перекладознавстві були введені такі поняття, як: «безеквівалентна лексика», «лакуни» («прогалини»), «екзотична лексика», «варваризми» та деякі інші. Ріднить ці поняття певне національне, історичне, місцеве, побутове забарвлення, відсутність

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

відповідників (еквівалентів) в мові перекладу. Щоб найбільш точно визначити зміст терміну "реалія", необхідно, в першу чергу "відсіяти" терміни, вже в знайомих, закріплених за ними значеннях, а також ті, які можна було б взагалі відкинути як непотрібні синоніми. Тоді легше буде уточнити зміст залишилися декількох найменувань, уточнюючи таким чином і семантичний коло "реалії".

Поняття безеквівалентної лексики є найбільш широким за своїм змістом. Реалії входять, як самостійне коло слів, в рамки безеквівалентної лексики. Але є один момент, який відрізняє реалію від безеквівалентного слова: в загальних рисах «слово може бути реалією по відношенню до всіх або більшості мов, а безеквівалентним – переважно в рамках даної пари мов, тобто, як правило, список реалій даної мови буде більш-менш постійним, у той час як словник безеквівалентної лексики виявиться різним для різної пари мов» [4; 43].

Часто поряд з терміном «реалія» вживається термін «лакуна». Виділяють два види лакунарності: повну і неповну. Повна лакунарність – це «відсутність лексичної одиниці, що позначає те чи інше поняття в лексичній системі літературної мови або його різновиди при зіставленні з іншими його територіальними різновидами» [8;173]. Якщо "у певної кількості найменувань, які поповнили систему мови – реципієнта, проявляються синонімічні фразеологічні одиниці, що дають додаткову коннотативну або коннотативно-номінативну інформацію" [8; 174], то мова йде про неповні лакуни. Але лакуна або прогалина не завжди можуть бути синонімами реалії, так як, на думку С. Влахова і С. Флоріна, сильно звужують це поняття.

Варваризм – «іноземне слово або вираз, не до кінця освоєне мовою – реципієнтом, найчастіше у зв'язку з труднощами граматичного освоєння. Зазвичай варваризми використовуються при описі чужоземних звичаїв, побуту, для створення місцевого колориту».[6;45]. Але реалії, на відміну від варваризмів, «1) можуть бути не запозиченими словами, 2) не обов'язково чужі мові за своєю структурою» [4; 39].

Екзотична лексика – це слова і вирази, запозичені з інших, часто маловідомих, мов і вживаються для надання мові особливого (місцевого) колориту. Не тільки нестійкість і можливість змішування з «варваризмом», але й вузькість значення робить термін «екзотизм» у значенні реалії неприйнятним. Екзотизм «по-перше, подібно варваризму, є тільки іншомовним словом, по-друге, на відміну від варваризма, це слово, вже увійшло в лексику відповідної мови, тоді як реалії можуть бути і свого роду окказіоналізмами, до того ж, визначення екзотизму не включає в зміст цього поняття історичні

реалії, розглядаючи цю лексику тільки з точки зору відношення до певної місцевості»[6;40].

Зіставивши існуючі в лінгвістиці та перекладознавстві визначення терміна «реалія», розглянемо його як мовну одиницю. Більшість авторів вважають, що реалії можуть бути виражені окремими словами та словосполученнями, а іноді і скороченнями. Граматична форма реалії як слова залежить від її належності до певної частини мовлення та від особливостей граматичного строю мови.

З метою з'ясування змісту реалії як перекладознавчого терміну слід розглянути його на фоні інших класів лексики. Найбільшу кількість спільних рис реалії мають з термінами. Як реалії, так і терміни представляють собою однозначні, позбавлені синонімів слова та словосполучення, що називають предмети, поняття, явища. Серед обох класів є одиниці іншомовного походження. Відмітними рисами реалій при зіставленні з термінами можна вважати національне та історичне забарвлення і переважно зв'язок з художньою літературою. (Наприклад, *Miranda decision* – рішення Верховного Суду США по справі Міранди (1966), "three strikes law" – «закон трьох злочинів»).

Реалія і ім'я власне пов'язані дуже тісно. Деякі автори стверджують, що назви свят, казкових істот можуть бути в різних умовах як реаліями, так і іменами власними (День подяки, Баба Яга). Дуже часто реалією можна вважати звернення (місс, сер, панове) та фразеологічні звороти, багато з яких мають характерне національне або історичне забарвлення («лоби забрити», "when Queen Anne was alive").

Також потрібно виділити в мові коннотативні та денотативні реалії. Денотативні реалії – це лексичні одиниці, семантична структура яких повністю заповнена фоновою лексичною інформацією. Коннотативні реалії – це лексичні одиниці, які, позначаючи звичайні поняття, висловлюють разом з тим смислові і емоційні «фонові відтінки»[7;17].

Найбільш вдалою, на наш погляд, є класифікація реалій С. І. Влахова і С. П. Флоріна [3; 68]. Вона має наступний вигляд:

I. Предметний поділ:

1. Географічні (ківі, прерія, польдер, секвоя, солончак);
 2. Етнографічні (кімоно, балалайка, рамазан, троль, аршин);
 3. Соціально – політичні (губернія, канцлер, торі, НЕП, орда, отаман);
- II. Місцевий поділ (в залежності від національної і мовної належності).

В площині однієї мови:

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

1. "Свої" реалії (національні; локальні; мікролокальні). (Хіт (heath – болотиста місцевість, покрита вереском), ель=ейл (ale – світле англійське пиво))

2. "Чужі" реалії (інтернаціональні; регіональні). Бринза (рум.), бізнес (ам.), супутник(рос)

В площині пари мов:

1. Зовнішні реалії – однаково чужі для обох мов (фіорд – зовнішня реалія для укр., болг., або любої іншої мови, окрім норвезької)

2. Внутрішні реалії – слова, які належать одній мові з пари, і отже, чужі для іншої мови (фіорд для норвезької мови буде внутрішньою реалією (для пари української та норвезької мов)).

III. Часовий поділ (в синхронічному та діяхронічному плані, за ознакою «знакомісць»): сучасні та історичні реалії.

Багато дослідників давали визначення реалії, але на нашу думку, найбільш повною і зрозумілою є дефініція Влахова та Флорина: «Реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей на інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені “на загальних основах» [3; 438]. Отже, у випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико – стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій [5; 92].

В цій статті аналізується переклад твору М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала», виконаний перекладачем та критиком Isabel F. Hargood. На прикладах з текста перекладу розглядаються основні способи передачі значень реалій. У дужках надані варіанти, які на нашу думку, є адекватнішими.

I. Транскрипція (транслітерація) реалії. Завдяки цим способам створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів мови – реципієнта транскрибоване слово надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності: gorlitsa (танок), gopak, step, kutya, svitka (різновид полукафтана);

II. Заміни реалії:

1. Запровадження неологізму:

А) Кальки – це запозичення шляхом буквального перекладу слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін [4;89]: ляхи – the Poles, сафьянные сапожки – morocco shoes;

Б) Півкальки – це також нові слова або усталені словосполучення, але “складені частково із свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова”[4; 89]: Пётр Безродный – Peter the Orphan;

2. Приблизне тлумачення реалій застосовується частіше ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб удається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є утраченим:

А) Принцип заміни одиницею відповідно роду та виду дозволяє передати зміст реалії одиницею звичайно з більш поширеним значенням, підставляє родові поняття замість видового: хата – cottage, каганець – lamp, изба – farmhouse (izba – wooden house), печка – stove, жупан (теплий верхній чоловічий суконний одяг) – coat, малахай (довгий шкіряний батіг) – whip, галун (нашивка) – braid (galloon, purl), рушник – handkerchief (rushnyk);

Б) Функціональний аналог. Цей перекладацький прийом дозволяє замінити «незнайому» читачу реалію «знайомою»: кобза – viol (kobza), сопилка – pipe (sopilka), сивуха – brandy (raw vodka), вершок – nearly 4 inches, шишки – rolls (small wedding pastry), бандура – guitar (bandore), снегирь – robin red breast (bullfinch), свитка – gabardine (peasant's drab overcoat), червонець – ducat, вечер накануне Ивана Купала – John The Baptist's Day (On Ivan Kupala Eve);

В) Опис та пояснення застосовуються у тих випадках, коли поняття не може бути передане транскрипцією [3; 454]: панич – young gentleman, оселедець – lock (long forelock), коровай – wedding loaf, москаль – Moscow pedlar (Moscow soldier), монисто – string of beads, сени – passage (inner porch, outer entrance hall), нагайка – hunting whip (Cossack whip), маковник – poppy – seed cake;

III. При контекстуальному тлумаченні характерна відсутність деяких відповідностей перекладаемого слова чи словосполучення і його зміст передається за допомогою трансформованого відповідним чином контексту: москаля везть – to lie, провозить попа в решете – to lie in confession, «наряжаться в хари» – to disguise somebody's face, «переполох выливать» – “to pour out fear”, соняшницу заваривать – “to brew stomach ache”.

Висновок: вивчення соціокультурного фону та лексики, що відображає його, представляється необхідним з метою більш повного і глибокого розуміння оригіналу та відтворення в перекладі такої картини світу, яка б якомога точніше відповідала картині світу носіїв мови. Відтворити таку кар-

тину світу можна тільки після ретельного дослідження національно – специфічних реалій, що являють собою складові частини будь-якої картини світу.

Проаналізувавши переклад твору Н. В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» ми дійшли висновку, що майже всі реалії, які ми виявили, – історичні та етнографічні. Загалом вони представлені окремими словами, але також зустрічаються реалії – словосполучення та реалії – фразеологізми. У більшості випадків перекладач вдається до приблизного тлумачення реалій.

Також потрібно звернути увагу на те, що вибір способу передання значення реалії залежить від національної специфіки та фонових знань реципієнта перекладу, функціональної ролі реалії в тому чи іншому повідомленні та від жанрово-стилістичних особливостей матеріалу.

Список літератури: 1. Абаєва М.К. Фразеологическая семантика как часть языковой картины мира//Национально-культурный компонент в тексте и языке. Материалы II Международной конференции 7-9 апреля 1999 г. Часть 2 – Мн.: БГУ, 1999; 2. Бурбак О.Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу. // Іноземна філологія, Львів: 1985. – Стор. 68-69; 3. Влахов С. И. , Флорин С.П. Непереводимое в переводе (реалии). // Мастерство перевода. – М.: 1970. – Стор. 433-454; 4. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереводимое в переводе. – М.: Высшая школа, 1986. – 360 стор.; 5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад – Львів: 1989. — 215 стор.; 6. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь – справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. М., 1985; 7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация (Учебное пособие) – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 стр.; 7. Томахин Г.Д. Прагматический аспект лексического фона слова // Филологические науки, № 5: 1988. – Стор. 82- 90.; 8.Филатов В.Д. Локальная маркированность фразеологических единиц. // МГПИИЯ Сборник научных трудов., вып.171. М., 1981.

І.В. Гамаюн, Н.В. Лутай

НАЦІОНАЛЬНО – СПЕЦИФІЧНА РЕАЛІЯ ЯК СКЛADOVA КАРТИНИ СВІТУ

Ця стаття присвячена дослідженню національно-специфічних реалій як складових картини світу. Вони розглядаються з позицій лінгвокраїнознавства та перекладознавства. У статті наведена класифікація реалій. Аналізується також переклад твору М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» та

розглянуті основні способи перекладу реалій. Переклад реалій становить одну з найактуальніших проблем у сучасному перекладознавстві, тому що ці лексичні одиниці не мають повних еквівалентів у мові-реципієнті через відсутність у іншій культурній картині світу концептів, які вони позначають.

И.В. Гамаюн, Н.В. Лутай

НАЦИОНАЛЬНО – СПЕЦИФИЧЕСКАЯ РЕАЛИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КАРТИНЫ МИРА

Эта статья посвящена исследованию национально-специфических реалий как составляющих картины мира. Они рассматриваются с позиций лингвострановедения и переводоведения. В статье приведена классификация реалий. Анализируется также перевод произведения М.В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала» и рассмотрены основные способы перевода реалий. Перевод реалий составляет одну из самых актуальных проблем в современном переводоведении, так как эти лексические единицы не имеют полных эквивалентов в языке-реципиенте из-за отсутствия в другой культурной картине мира концептов, которые они обозначают.

I. Gamayun, N. Lutai

NATIONALLY – BIASED LEXICON AS THE COMPONENT OF THE WORLDVIEW

This article deals with the problems of nationally – biased lexicon as the essential component of the worldview. It is considered from the perspectives of linguistic, cultural and translation studies. The article represents the classification of nationally – biased lexicon and analyses the basic ways of its translation on the example of the work by M.V.Gogol' «On Ivan Kupala Eve ». Translation of nationally – biased lexicon is one of the most urgent problems in the modern translation theory as these lexical units have no full equivalents in the language-recipient because of the absence in other cultural worldview of the concepts they designate.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2009

УДК 681.3